

УДК:336.71

МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

О. Вовчак

Львівська комерційна академія

Розглянуто механізми стимулювання розвитку кредитних та фондових інструментів інвестування, розкрито їх суть та вплив на банківську інвестиційну діяльність.

Ключові слова: механізми стимулювання інвестування, розвиток кредитних інструментів інвестування, чинники стимулювання розвитку фондових інструментів, напрями активізації банківського інвестування.

Вступ. У національній економіці банківська система відіграє провідну роль, контролюючи її фінансові і основні грошові потоки. Для прискорення розбудови ринкових відносин важливе значення має спрямування цих потоків в інвестиційне русло. Створення сприятливих умов для здійснення банками інвестицій тісно пов'язане з макроекономічною політикою держави, яка ґрунтується на відповідній грошовій та інвестиційній політиці, необхідному правовому, нормативному та інформаційному забезпеченні інвестиційного процесу.

Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності знайшли висвітлення у наукових працях вітчизняних вчених-економістів О.В. Батури, В.В. Бочарова, О.В. Васюренка, А.М. Герасимовича, В.І. Грушка, М.П. Денисенка, О.В. Дзюблюка, Б.Л. Луціва, І.О. Лютого, В.М. Матвієнка, А.М. Мороза, В.І. Міщенко, А.А. Пересади, Л.О. Примостки, С.К. Реверчука, М.І. Савлука, Р.І. Тиркала та інших. Заслужують на увагу результати досліджень у сфері інвестування та його стимулювання І.О. Бланка, Г.І. Башнянина, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, Б.В. Губського, А.Ф. Гойка, В.Д. Лагутіна, Т.В. Майорової, І.Р. Михасюка, С.В. Мочерного, А.М. Поручника, П.С. Рогожина, Г.В. Строкович, Н.О. Татаренка, В.Г. Федоренка, В.Я. Шевчука та ін. Серед зарубіжних учених вагомий внесок у розробку цієї проблематики здійснили Г. Александер, С. Баренс, Л.Дж. Гітман, М.Д. Джонк, Дж.М. Кейнс, М.М. Крейніна, О.В. Мертенс, Г. Марковіц, Д. Норкотт, П. Роуз, Д. Сінкі, Е. Гелферт, Р. Холт, У. Шарп та інших.

Незважаючи на вагомий результати, які стосуються дослідження інвестицій та інвестування загалом, низка проблем щодо активізації та розширення масштабів банківського інвестування ще потребує вирішення та подальших поглиблених досліджень. Сьогодні в економічній літературі ще дуже мало уваги приділено питанням стимулювання розвитку банківської інвестиційної діяльності, не розроблена класифікація механізмів підтримки кредитних та фондових інструментів банківського інвестування. Актуальність дослідження даних питань зумовлюється ще й тим, що в умовах посилення конкуренції в банківській сфері для забезпечення подальшого зростання своїх прибутків для банків важливим є розширення напрямів вкладення інвестиційних ресурсів, що, своєю чергою, потребує ефективних стимулів підтримки розвитку банківського інвестування та використання відповідних механізмів для їх реалізації.

Метою даної статті є з'ясування механізмів стимулювання розвитку банківських інвестицій та взаємозалежності банківської інвестиційної діяльності від використання різних типів інструментів інвестування та підтримки даної діяльності банку на сучасному етапі.

Для досягнення даної мети поставлено такі завдання:

- дослідити стимули розвитку та чинники гальмування банківської інвестиційної діяльності в Україні;
- з'ясувати механізми стимулювання розвитку кредитних інструментів інвестування;
- розглянути суть та особливості стимулювання розвитку фондових інструментів інвестування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні створення належних умов для здійснення банками інвестиційної діяльності залежить як від власної політики окремого банку, так і від сприятливого інституційно-правового середовища. Головними компонентами інституційно-правового середовища даної діяльності є: банківське законодавство; фінансово-банківська інфраструктура; розмірна структура банківської системи (залежно від розмірів діяльності); банківські об'єднання; ринок цінних паперів; інвестиційний клімат; інвестиційне партнерство.

Зауважимо, що недосконалість банківського законодавства сьогодні є однією з основних причин, які гальмують як розвиток вітчизняної банківської системи загалом, так і банківського інвестування зокрема. Початковою базою, на якій удосконалювалося б банківське законодавство, повинна стати Концепція економічного розвитку України, якої ще немає, та на її основі – вироблення обґрунтованої концепції економічної реформи, а отже, удосконалення банківського законодавства.

Особливої уваги заслуговує питання про законодавче визначення самого механізму здійснення інвестицій в економіку. Такий механізм міг би включати, по-перше, види інвестицій і визначення сфери їх правового регулювання, в тому числі особливості участі різних інвесторів у кредитуванні інвестиційних проектів, а також права юридичних осіб на емісію боргових цінних паперів, надання вексельних кредитів; по-друге, порядок набуття прав власності інвестором; по-третє, порядок державного регулювання інвестиційної діяльності, що включає принципи розміщення централізованих інвестиційних ресурсів і державних замовлень, механізм державної підтримки пріоритетних галузей і виробництв.

Водночас з боку держави важливо розробити і запровадити механізм посилення зацікавленості банків у збільшенні обсягів інвестицій, насамперед шляхом здійснення ними *довгострокового кредитування*, яке виступає важливим кредитним інструментом банківського інвестування. У цьому сенсі основна увага повинна зосереджуватися на переорієнтації кредитних ресурсів, які щороку формуються у банківській системі, на довгострокове кредитування перспективних та конкурентоспроможних виробництв, що, на думку В.Г.Федоренка, може зменшити інфляційний ефект від приросту відповідних ресурсів [1, С.147].

Своєю чергою, стимулювання розвитку кредитних інструментів інвестування повинно ґрунтуватися на комплексному підході до вирішення проблем банківського інвестиційного кредитування, у взаємодії з такими кредитними інструментами інвестування як проектне фінансування, лізинговий кредит та іпотечного кредитування. Основними стимулюючими чинниками у цій сфері, що активізують банківське інвестування, є такі:

- переорієнтація кредитної політики в напрямі забезпечення інвестиційної активності;
- підвищення сталості грошової одиниці;
- оздоровлення фінансового стану підприємств та банків;
- підвищення ефективності державного регулювання грошового обігу та його нормалізація;
- зниження податкового тиску;
- відновлення довіри до фінансово-кредитних установ;
- посилення захисту внутрішніх інвесторів та прав кредиторів.

Вважаємо, що істотно на зростання інвестиційного кредитування в Україні може вплинути:

- розвиток житлового будівництва та активізація малого і середнього бізнесу;
- створення умов для розширення виробничої сфери, зростання обсягів капітальних інвестицій;
- впровадження інновацій, формування сучасної технологічної структури економіки, інтенсифікація оновлення основних, виведення з експлуатації фізично і морально застарілих основних фондів тощо;
- стимулювання процесів нагромадження й ефективного використання інвестиційних ресурсів, збільшення частки капітальних інвестицій у ВВП;
- узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової політики із завданням розвитку інвестиційного потенціалу;
- запровадження ефективної системи страхування інвестиційних ризиків, створення відповідних умов, за яких банки були б застраховані від невиправданого ризику.

Одним із шляхів залучення довгострокових ресурсів і збільшення можливостей для довгострокового кредитування є злиття банківського бізнесу із страховими компаніями та пенсійними фондами, які акумулюють значні кошти населення. А це вимагає необхідності регулювання сфери діяльності цих бізнесів, впровадження адекватного нагляду та регулювання. Сьогодні у банківській системі України особливо активізувалися процеси концентрації банківських капіталів шляхом злиття і поглинання банків. Разом з тим такі процеси вимагають складного організаційного та юридичного оформлення, пов'язаного зі зміною структури і правового статусу відповідних банківських установ. Однак, на наш погляд, чинних законодавчих положень для здійснення повноцінного контролю за процесом, ще недостатньо.

Одним з основних аспектів, які визначають активність банку в сфері інвестування, є обсяг його власного капіталу, причому йдеться не лише про безпосереднє спрямування власного капіталу банку на цілі інвестування. По суті, достатній власний капітал банку виконує страхову функцію на випадок збитків від різноманітних видів ризику, у тому числі від кредитування. Тому держава повинна бути зацікавлена в тому, щоб банки мали можливість сформувати власний капітал в обсягах, які б дали змоги брати активну участь в інвестиційних процесах.

Вирішальну роль у виробленні та реалізації монетарної політики відіграє НБУ, оскільки він, відповідно до чинного банківського законодавства, несе відповідальність перед суспільством за стан монетарної сфери, самостійно розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. НБУ, здійснюючи кредитно-грошове регулювання, регулює пропозицію грошей в економіці і як єдиний емітент грошової маси суттєво може впливати на ділову активність суб'єктів економіки.

Останніми роками НБУ провадить в Україні політику кредитної експансії через зниження облікової процентної ставки, що повинно призвести до збільшення частки довгострокових кредитів і зростання інвестицій. Облікова політика НБУ ґрунтується на переобліку і купівлі векселів та інших цінних паперів, дисконтованих раніше комерційними банками. При цьому центральний банк утримує з векселя обліковий процент (дисконт), від розміру якого залежить обсяг кредитування в економіці. Отже, встановлення низької облікової ставки є позитивним для банківського інвестиційного кредитування.

Зауважимо, що, враховуючи реальний стан економіки, рівень інфляції та ситуацію на грошово-кредитному ринку облікова ставка в Україні має тенденцію до зниження. Так, з 1 квітня 2001 р. вона знижена з 25 до 21% річних, з 9 серпня – до 17%, а на кінець 2001 р. становила 12,5%. Процентна ставка знижувалася протягом всього 2002 р. Починаючи з червня 2004 р. НБУ почав підвищувати її розмір з 7,5 до 9,0% річних з 09.11.2004 р. [2, С.67]. Починаючи з 10 серпня 2005 р. облікова ставка становила 9,5% річних, однак з 10 червня 2006 р. знову знизилася до 8,5% річних, залишаючись на цьому рівні і на початку 2007 р. [3].

Для стимулювання зростання інвестиційних кредитів потрібно забезпечувати довгострокове кредитування банків через цільове рефінансування, а також диференціацію норм резервування їхніх депозитів.

Недосконалість механізму створення грошей в Україні негативно впливає на механізм рефінансування НБУ комерційних банків. Центральні банки країн з розвинутою ринковою економікою за допомогою політики рефінансування керують наданням кредитів кредитним установам. Як правило, політика рефінансування ґрунтується на наданні центральним банком кредитів банкам під визначені види забезпечення за встановленою ставкою рефінансування.

У світовій практиці це відбувається шляхом купівлі векселів і передавання банками в заставу цінних паперів. В Україні НБУ застосовує такі механізми рефінансування банків, як рефінансування банків шляхом надання кредитів за результатами тендерів, надання кредитів „овернайт”, здійснення операцій купівлі–продажу цінних паперів і казначейських зобов’язань на відкритому ринку, операцій РЕПО, надання стабілізаційного кредиту [4].

Однак, з урахуванням реальної ситуації на грошово-кредитному ринку, НБУ поки що незадовільно виконує одну зі своїх базових функцій – функцію кредитора комерційних банків. Останнім часом рефінансування НБУ комерційних банків зовсім не відбувається, тому банки переважно кредитують ті види економічної діяльності, які мають короткі виробничі цикли і у яких відбувається швидкий обіг коштів.

У цьому контексті важливо також удосконалення немонетарних інструментів грошової стабілізації, а саме: зниження податкового навантаження, створення ефективного антимонопольного конкурентного середовища, детінізація економіки і грошового обігу тощо.

На думку фахівців і ми підтримуємо це, розмір податкового навантаження суттєво впливає на формування банками своїх власних капіталів. Практика оподаткування банків в Україні дає підстави стверджувати, що порівняно з іншими секторами економіки України цей показник у банківській сфері є досить помірним. Податкова складова ціни банківських послуг в Україні становила від 12,3% в 1998 р. до приблизно 10% в 2006 р. Таку сприятливу ситуацію банкіри пояснюють тим, що банківські операції не входять до бази оподаткування ПДВ і не можуть зазнавати його руйнівного впливу [5, С.19].

Зменшення податкового навантаження стимулюватиме розвиток банківського довгострокового кредитування, насамперед через збереження дохідності банків від здійснення довгострокового кредитування і за рахунок цього – формування довгострокових фінансових ресурсів для таких операцій.

Учені пропонують вирішувати цю проблему різними шляхами. Так, Б.Л.Луців зменшення податкового навантаження пропонує вирішити такими двома шляхами: 1) шляхом зменшення податкової ставки лише для тих банків, які беруть участь в інвестиційній діяльності. При цьому усі або відібрані за будь-яким рейтингом банки звільняються від податків зовсім чи частково на 3-5 років, а з фактично утворених податкових платежів формується фонд інвестицій; 2) податкова ставка зменшується умовно на певний відсоток. Фактична сума, яка становить цей відсоток, спрямовується у фонд інвестицій, який формується і зберігається у створеному ним банку до нагромадження суми, необхідної для вкладання у конкретно визначене для інвестування підприємство. Банк буде зацікавлений у доходах від тимчасового використання фонду інвестицій до їх вкладання у підприємство [6, С.274].

В.Г.Федоренко та інші вчені вважають, що значного коригування потребує вся урядова податкова політика, оскільки чинна в Україні податкова система суперечлива, має низку принципівих недоліків. Вони пропонують знизити податковий тиск за рахунок зміни структури податків, тобто загального зниження рівня оподаткування; спрощення податкової системи [1, С.146].

В Україні роль держави не може зводитись тільки до створення сприятливих умов для інвестування з допомогою податкової, митної чи іншої політики, як це відбувається в економічно розвинених країнах. Держава повинна виступати повноцінним партнером, готовим розділити з комерційними банками всі види ризику довгострокових вкладів.

Ще один спосіб, за допомогою якого держава може впливати на формування достатнього для здійснення інвестування власного капіталу банку, – розширення діяльності комерційних банків у тих сферах, які в усіх розвинених країнах є одвічно банківськими і дають змогу банкам прибутково працювати, а отже і нарощувати власний капітал. Зокрема, йдеться про операції із дорогоцінними металами. З одного боку, частині банків дозволено проводити операції із золотом, а з іншого – держава ще не готова відмовитись від тієї монополії, яку вона утримувала протягом десятиріч. Тому банки не можуть з прибутком працювати в цьому напрямі. Від цього страждає і сама держава, бо бюджетних коштів не вистачає для організації добування золота.

Стимулюванням розвитку фондів інструментів інвестування мають стати такі заходи, спрямовані на стимулювання банків до участі в діяльності ринку корпоративних цінних паперів:

- обмеження їх ролі як стратегічних акціонерів і стимулювання діяльності як портфельних інвесторів та створення умов, за яких банки будуть зацікавлені в прозорому корпоративному управлінні товариствами,

портфельними інвесторами яких вони є, та в стимулюванні розвитку системи суспільного контролю за корпоративним управлінням як на підприємствах, так і в банках;

- підвищення ефективності державних регуляторів фінансового ринку;
- розширення можливостей фінансового ринку та перетворення фондового ринку в ефективно функціонуючий механізм залучення інвестицій у реальний сектор економіки;
- збільшення обсягів довгострокових ресурсів;
- проведення виваженої депозитної політики;
- розбудова національної системи визначення рейтингу вітчизняних емітентів та фінансових інструментів;
- залучення інвестиційних ресурсів за рахунок впровадження банківсько-страхових продуктів;
- розширення доступу банків до кредитних ресурсів через операції андеррайтинг та ринок цінних паперів.

Велику роль у регулюванні діяльності учасників фондового ринку відіграє держава в особі НБУ та інших державних інституцій, які, однак, ще не приділяють належної уваги діяльності комерційних банків, а саме - Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Асоціація українських банків, до компетенції яких входить розробка нормативів, положень й інструкцій.

На нашу думку, потребують вирішення питання правового регулювання діяльності банків на фондовому ринку, головним чином щодо створення умов для адаптації української банківської системи до особливостей економічного розвитку країни та специфіки функціонування вітчизняного фондового ринку. Особливо відчутною є відсутність законодавства щодо здійснення операцій з корпоративними цінними паперами, що суттєво зменшує кількість фінансових інструментів, які може використовувати банк у своїй інвестиційній діяльності.

На відміну від України, де кількість фінансових інструментів на фондовому ринку дуже обмежена, у світовій практиці їх налічується кілька сотень. Так, Закон України „Про цінні папери та фондову біржу”, який з’явився лише в червні 1991 р. [7], передбачає всього п’ять фінансових інструментів, перелік яких пізніше був доповнений іпотечними цінними паперами відповідно до Закону України “Про іпотеку” [8]. Відсутність належного законодавства особливо негативно позначилась на векселі як фінансовому інструменті. Закон про вексельний обіг в Україні з’явився лише в квітні 2001 р. і ним була заборонена видача банками фінансових векселів. Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку №103 від 18 березня 2002 р. векселі виключені з торгів на організованому ринку. Використання векселів суб’єктами господарювання сьогодні не вигідне через те, що в усіх операціях, зокрема розрахункових, вексель визнається лише цінним папером, а не платіжним документом, унаслідок чого операція стає бартерною і, відповідно, обкладається податком на додану вартість.

Висновки. Український банківський сектор, обравши стратегію прискореного ефективного розвитку, активізації банківської інвестиційної діяльності має вирішити такі основні завдання:

- по-перше, скоротити велику різницю між готівкою та депозитами з метою витіснення готівкових операцій і альтернативи банківським розрахункам;
- по-друге, активізувати процес реального залучення нових заощаджень до банків;
- по – третє, визначити параметри оптимальної присутності іноземного капіталу в банківській системі, наразі вона є нижчою від максимального рівня;
- по – четверте, переглянути регулятивні акти, які ускладнюють процес вивезення іноземного капіталу з банківської системи, щоб у критичній ситуації уникнути різкого впливу грошей з держави.

В Україні нині потрібно: 1) враховувати інвестиційні загрози для вітчизняних банків при відкритті іноземних банків та їх філій, 2) розробити відповідні критерії захисту вітчизняного банківського інвестиційного ринку; 3) виробити розумні рішення та чіткі умови входження України до СОТ та на цій основі розробити цілий комплекс обмежень щодо залучення іноземного капіталу у банківську систему країни.

При цьому треба врахувати, що активізація діяльності іноземних банків призведе до витіснення вітчизняних банків з традиційних ринків і, як наслідок, до пошуку нових джерел доходів і диверсифікації їхньої діяльності. Відкриття філій іноземних банків у поєднанні з діяльністю іноземних банків може стимулювати міжбанківську конкуренцію в інвестиційній сфері в Україні і матиме позитивні наслідки для вітчизняної банківської системи.

У постсоціалістичних країнах необхідність лібералізації доступу іноземного капіталу до банківського сектору зумовлюється, насамперед, прагненням держав до вступу до Світової організації торгівлі (СОТ). Наміри країн щодо вступу до СОТ, їх орієнтація на країни Євросоюзу вимагають вирішення питання реформування законодавства та розробки дієвих механізмів стимулювання припливу іноземного капіталу в національну економіку

1. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Федоренко. – К.: Алерта, 2004. – 431 с.
2. Вісник НБУ. – 2005. – №1. – С.67.
3. Національний банк України – <http://www.bank.gov.ua>.
4. Положення про механізм рефінансування банків України: Затверджене Постановою Правління НБУ № 82 від 28 лютого 2002 р. // <http://www.bank.gov.ua>.
5. Гладких Д. Банківські доходи, витрати і ціна послуг у 1998-1999 роках// Вісник НБУ. – 2000. – №7. – С.18-19.
6. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. – Тернопіль: Економічна думка: Карт-бланш, 2001. – 320 с.

7. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18 червня 1991 р. № 1202-12 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 508.
8. Про іпотеку: Закон України від 3 червня 2003 р. № 898 // Голос України. – 2003. - № 129. – С.18-21.

**MECHANISMS OF STIMULATION AND SUPPORT OF DEVELOPMENT
BANKING INVESTMENT ACTIVITY IN UKRAINE**

O. Vovchak

Lviv Academy of Commerce

The mechanisms of stimulation of development of credits and funds tools of investing are considered, exposed their essence and influence on banking investment activity.

Keywords: mechanisms of stimulation of investing, development of credits tools of investing, factors of stimulation of development of funds tools, directions of activation of the banking investing.